

บทที่ 6

บทสรุปและอภิปรายผล

การศึกษา ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย นี้ เป็นการวิจัยโดยใช้วิธีการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยมของโคลด เลวี-สเตราส์ เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ที่มีความคิดพื้นฐานมาจากข้อเสนอของเลวี-สเตราส์ที่ว่า “ข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราในกลุ่มชนต่าง ๆ พยายามจะส่งสาร (message) ที่เป็นปมความขัดแย้งทางความคิดความเชื่อที่มีอยู่ในใจของคนในกลุ่มชนนั้น ๆ ให้คนรุ่นหลังได้ทราบ และปมความขัดแย้งนั้น ๆ มักแสดงออกผ่านความคิดที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้าม (binary opposition)” (ศิริพร ณ ถลาง, 2545: 194) ปมความขัดแย้งที่ถ่ายทอดไว้ในตำนานปรัมปราจึงเป็น “สารสำคัญ” ที่มีความหมายเชิงสังคมวัฒนธรรม ด้วยจะทำให้ล่วงรู้ได้ว่าปมปัญหาที่เคยเกิดขึ้นในใจของบรรพชนในสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ เกี่ยวข้องกับเรื่องใดและปมความขัดแย้งดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมอย่างไร

จากการศึกษาแนวคิดและวิธีการศึกษาด้านานปรัมปราของเลวี-สเตราส์ ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดและวิธีการศึกษานี้มีความน่าสนใจในการนำมาศึกษาด้านานปรัมปราไทย เพราะเมื่อพินิจจากความคิดเชิงทฤษฎีก็พบว่าประเด็นสำคัญที่เลวี-สเตราส์นำเสนอก็คือเรื่องระบบจิตสากลของมนุษย์ หรือ human mind ที่มีลักษณะพื้นฐานเป็นแบบคู่ตรงข้าม โดยมองว่า “ความคิดของมนุษย์นั้นมีลักษณะเป็นสากล ทั้งชาวป่าชาวคอกและคนเมืองต่างก็มี human mind เดียวกัน “The human mind is everywhere one and the same and that it has the same capacities.” คือเรามีความคิดที่มีคุณสมบัติอย่างเดียวกัน มีศักยภาพทางด้านต่าง ๆ เท่าเทียมกัน แต่มนุษย์เราได้พัฒนาศักยภาพนี้ไปในทิศทางที่แตกต่างกัน” (ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2533: 53) ความคิดเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นว่า เลวี-สเตราส์ไม่ได้จำกัดขอบเขตของทฤษฎีว่าสามารถอธิบายได้เฉพาะข้อมูลที่มาจากสังคมตะวันตกที่เขาศึกษาจากตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียน¹ เป็นส่วนใหญ่เท่านั้น หากแต่ได้มองถึงความเป็นสากลของทฤษฎีที่สามารถนำมาอธิบายโครงสร้างความคิดของมนุษย์ที่มีลักษณะร่วมกันในทุกสังคมวัฒนธรรม ในทัศนะของผู้วิจัย ความคิดเชิงทฤษฎีดังกล่าวจึงเสมือนเป็นการเปิด

---

¹ อเมริกันอินเดียนกลุ่มหลักที่เลวี-สเตราส์ศึกษาคือกลุ่มชาวอินเดียนแดงในอเมริกาใต้ แต่เขาก็ได้นำตำนานปรัมปราของอินเดียนแดงในอเมริกาเหนือมาใช้ในการวิเคราะห์ห้อยู่บ้าง ดังจะเห็นได้ในผลงานชุด *Mythologiques* นอกจากนี้ ใน *The Story of Asdiwal* ก็เป็นการศึกษาจากกลุ่มอินเดียนแดงในแถบชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกในแคนาดาซึ่งอาศัยในรัฐบริติชโคลัมเบียและตอนใต้ของอลาสกา

โอกาสและท้าทายให้พิสูจน์ว่าข้อเสนอของเขาเป็นจริงหรือไม่เมื่อนำมาศึกษากับตำนานปรัมปราไทย

ยิ่งไปกว่านั้น เลวี-สเตราส์ยังได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับข้อมูลที่นำมาใช้ในการศึกษาว่า เขามีได้ให้ความสำคัญว่าตำนานปรัมปราแต่ละเรื่องที่น่ามาศึกษานั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด หรือมีเนื้อหาที่ผิดเพี้ยนไปจากสำนวนอื่น ๆ อย่างไร ด้วยเชื่อว่า ไม่ว่าผู้ถ่ายทอดจะเล่าเรื่องออกมาอย่างถูกต้องหรือผิดเพี้ยนไปอย่างไรก็ตาม ตำนานปรัมปราเหล่านั้นก็ยังคงอยู่ภายใต้โครงสร้างชุดหนึ่งที่กำกับความคิดของผู้เล่าซึ่งเป็นโครงสร้างชุดเดียวกับผู้เล่าคนอื่น ๆ ที่อยู่ในสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน การเสนอความคิดเช่นนี้ก็ชวนให้น่าพิสูจน์ว่า ตำนานปรัมปราไทยซึ่งมีข้อแตกต่างจากตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียนที่เลวี-สเตราส์ศึกษาไว้ในหลายประการดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไปนั้นจะสามารถนำมาศึกษาด้วยวิธีการของเขาได้อย่างเหมาะสมมากน้อยเพียงใด

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำตำนานปรัมปราไทยทั้งสังคมวัฒนธรรมมาศึกษาวิเคราะห์ จึงเห็นว่าวิธีการศึกษาของเลวี-สเตราส์เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีความเหมาะสมในการนำมาศึกษาข้อมูลที่มีเป็นจำนวนมากในระดับที่เป็นตำนานปรัมปราของทั้งสังคมวัฒนธรรม ซึ่งการวิจัยโดยไม่ใช้ทฤษฎีหรือการใช้ทฤษฎีอื่น ๆ อาจจะทำให้มุมมองที่แตกต่างหลากหลายออกไปโดยมิได้มุ่งประเด็นว่า ตำนานปรัมปราทุกเรื่องในสังคมวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้าง

การนำทฤษฎีมาเป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ทำให้มี “เครื่องมือ” ในการวิเคราะห์ความหมายและความสำคัญของข้อมูลอันอาจนับเป็นข้อดีของการใช้ทฤษฎีในการวิจัย แต่แนวคิดทฤษฎีเหล่านั้นก็อาจมีจุดอ่อนอันทำให้เกิดข้อโต้แย้งตามมามากมายด้วยเช่นกัน ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดของเลวี-สเตราส์มาปรับใช้กับตำนานปรัมปราไทย จึงทำให้งานวิจัยนี้มีได้เป็นการดำเนินรอยตามแบบอย่างที่เลวี-สเตราส์ศึกษาอย่างเต็มรูปแบบ แต่ผู้วิจัยก็ได้นำแนวคิดสำคัญประการต่าง ๆ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องคู่ตรงข้ามมาใช้ประโยชน์ในการจำแนกคู่ของความขัดแย้งในตำนานปรัมปราไทยเพื่อมุ่งพิสูจน์ข้อสมมติฐานที่ว่า “ความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความเชื่อทางศาสนาและความขัดแย้งและการประนีประนอมระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นสาระสำคัญที่สะท้อนจากตำนานปรัมปราไทย”

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะขอแยกการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 2 ตอน คือ ผลสรุปที่ได้จากการวิจัยและบทอภิปรายการนำวิธีการศึกษาของเลวี-สเตราส์มาวิเคราะห์ตำนานปรัมปราไทย

ผลสรุปจากการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถรวบรวมตำนานปรัมปราไทยมาจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 4 ประเภท คือ ตำนานปรัมปราที่อธิบายธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ประกอบด้วย ตำนานสร้างโลก ตำนานข้าว ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส และตำนานฝน ตำนานปรัมปราที่

อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมหรือเมืองโบราณ ประกอบด้วย ด้านานวีรบุรุษ และ ด้านานเมือง ด้านานปรัมปราที่อธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ประกอบด้วย ด้านานพระธาตุ ด้านานพระพุทธรูป และด้านานพระพุทธรูป และ ด้านานปรัมปราที่อธิบาย ประเพณีพิธีกรรม ประกอบด้วย ด้านานปรัมปราที่อธิบายประเพณีพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และด้านานปรัมปราที่อธิบายประเพณีพิธีกรรมในเรื่องการทำบุญสร้างกุศลและการป้องกันหรือ ปิดเป่าสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีด้านานปรัมปราเบ็ดเตล็ดอีกจำนวนหนึ่ง

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเบื้องต้นในการศึกษาเชิงโครงสร้าง คือ การจำแนกเนื้อหาของด้านาน ปรัมปราแต่ละเรื่องในแต่ละประเภทออกเป็นหน่วยความคิดย่อย ๆ เพื่อพินิจว่า มีเนื้อหาในส่วนใดบ้างที่ปรากฏซ้ำ ๆ กับด้านานปรัมปราสำนวนอื่น ๆ ซึ่งการศึกษาในเชิงโครงสร้างนิยมเชื่อว่าการ ปรากฏซ้ำนั้นเป็นวิธีการที่ด้านานปรัมปราได้เน้นย้ำให้โครงสร้างระดับลึก (deep structure) ปรากฏ ร่องรอยออกมาใน โครงสร้างระดับพื้นผิว (surface structure) อันเป็นการเอื้ออำนวยให้นำเนื้อหา ที่ปรากฏซ้ำ ๆ เหล่านั้นมาพิจารณาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้เป็นระบบซึ่งจะนำผู้ศึกษาย้อนกลับไปสู่การค้นพบ โครงสร้างระดับลึกอันเป็นตรรกะที่สะท้อนความขัดแย้งของกลุ่มตรงข้ามในสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ ได้ต่อไป

จากการศึกษาพบว่า ด้านานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ในด้านานปรัมปราไทยแต่ละประเภท มี เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ กัน ดังต่อไปนี้

ด้านานสร้างโลก มีแนวเรื่องกว้าง ๆ 3 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องปู่สังกะสา- ย่าสังกะสี แบบเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า และแบบเรื่องเทวดาลงมากินจวนดิน มีเนื้อหาที่ ปรากฏซ้ำในเรื่องของการเกิดไฟไหม้โลก - น้ำท่วมโลก, การย่ำว่าฟ้าและดินมีความสัมพันธ์กัน, การเกิดผู้สร้างโลกหรือเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก, การที่ผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกให้กำเนิดมนุษย์หรือ ผู้ปกครอง, การที่ผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกสร้างสัตว์, และการที่ถูกหลานของผู้สร้างโลกหรือ มนุษย์คู่แรกแต่งงานกันและกระจายไปอยู่ในดินแดนต่าง ๆ

ด้านานข้าว มีแนวเรื่องกว้าง ๆ 3 แบบเรื่องคือ ข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย ย่าขวัญข้าว- พระพุทธเจ้า และแม่โพสพ-ฤษีตาไฟ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในเรื่องข้าวเกิดขึ้นเอง เกี่ยวข้องกับฟ้า และเมล็ดข้าวมีขนาดใหญ่, ข้าวเสียสละตนเป็นอาหารของมนุษย์, มนุษย์ทำร้ายข้าวหรือไม่รู้คุณค่าข้าว ข้าวจึงมีขนาดเล็กลงและแม่ข้าวหนีไป, แม่ข้าวโกรธหรือน้อยใจจึงหนีไปทำให้มนุษย์อดอยาก, มนุษย์หาผู้ช่วยเหลือให้ไปอ้อนวอนแม่ข้าวกลับมา, และแม่ข้าวเห็นใจมนุษย์จึงมอบพันธุ์ข้าวมาให้ มนุษย์ปลูกเอง

ด้านานสุริยคราสและจันทรคราส มีแนวเรื่องกว้าง ๆ 4 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่อง กบกินเดือนกินตะวัน แบบเรื่องราหูอมจันทร์ แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน และ แบบเรื่องพี่น้องไป เยี่ยมเยือนกัน มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในประเด็นที่ว่าราหูและกบมีสถานภาพต่ำกว่าพระอาทิตย์

พระจันทร์, ราหู (หรือน้อง) ทำผิดจึงถูกลงโทษและอาฆาตพระอาทิตย์พระจันทร์, ราหู กบ พระอาทิตย์ พระจันทร์บังแสงกัน, และพระอาทิตย์พระจันทร์พ้นจากอุปราคา

ตำนานฝน มีแบบเรื่องกว้าง ๆ 3 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องฝนเกิดจากการบันดาลของเทพเจ้าหรือเทวดา แบบเรื่องฝนเกิดจากความขัดแย้งของเทวดา และ แบบเรื่องฝนเกิดจากความช่วยเหลือของผู้วิเศษ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในประเด็นที่ว่ามีผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลหรือดูแลฝน, เมืองมนุษย์เกิดความแห้งแล้ง, และการต่อสู้กันหรือการติดต่อกับผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลหรือดูแลฝน ทำให้ฝนตก

ตำนานวีรบุรุษ มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องราวของวีรบุรุษในภาคต่าง ๆ ของไทย มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในประเด็นที่ว่าวีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากคนธรรมดา, วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา, วีรบุรุษได้ของกลุ่มบุญบาปมี, วีรบุรุษแสดงความสามารถหรือวีรกรรมทางใดทางหนึ่ง, และวีรบุรุษไปสร้างบ้านแปลงเมืองหรือครองเมืองต่าง ๆ

ตำนานเมือง มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวแก่ความเป็นมาตลอดจนความรุ่งเรืองและการล่มสลายของบ้านเมืองในภาคต่าง ๆ ของไทย มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในเรื่อง มนุษย์ในเมืองต่าง ๆ ประสบภัยพิบัติ, มีการอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่, พญานาคหรือฤๅษีช่วยสร้างเมือง, มนุษย์ประพฤติดีด้วยเหตุต่าง ๆ ทำให้เมืองล่ม, และมนุษย์บูชาและรักษาศีลทำให้เมืองรุ่งเรือง

ตำนานพระธาตุ มีการดำเนินเรื่องโดยอาจอ้างถึงเวลาใน 3 ช่วงสมัย แบ่งเป็นตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพ และตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จยังสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต, พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง, พระพุทธเจ้าประทานเกศาธาตุและทรงมีพุทธทำนาย, ประดิษฐานพระบรมธาตุ, พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์, และการที่มนุษย์ อมนุษย์ และเทวดา เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ

ตำนานพระพุทธบาท มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำคล้ายคลึงกับในตำนานพระธาตุ ได้แก่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไท, พระพุทธเจ้าทรงพบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง, พระพุทธเจ้าทรงประทับรอยพระบาทและทรงมีพุทธทำนาย, รอยพระบาทปรากฏหลังพุทธปรินิพพาน, และผู้คนไปสักการะบูชารอยพระบาทและสร้างศาสนสถาน

ตำนานพระพุทธรูป มีแนวเรื่องใหญ่ ๆ 2 แนว คือ ตำนานพระพุทธรูปที่ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไท, พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง, พระพุทธเจ้าโปรดเทศนา แสดงปาฏิหาริย์ ประทานเกศาธาตุ ทรงมีพุทธทำนาย หรือทรงประทับแรม, และชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดและพระพุทธรูปขึ้น และ ตำนานพระพุทธรูปที่มีได้ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ มีเนื้อหาที่

ปรากฏชัดในเรื่องของการที่พระพุทธรูปสร้างขึ้นด้วยความพิเศษประการใดประการหนึ่ง, พระพุทธรูปได้รับการอัญเชิญสู่สุวรรณภูมิโดยเรือสำเภาและได้แสดงปาฏิหาริย์, และมีการขอหรือแย่งชิงพระพุทธรูปเพื่อนำไปประดิษฐานยังเมืองต่าง ๆ

จากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำเหล่านี้ เมื่อจะวิเคราะห์ให้ลึกลงไปจนสามารถค้นพบ “ปมปัญหาขัดแย้ง” หรือค้นพบ “สารสำคัญ” ของตำนานปรัมปราไทย ผู้วิจัยจึงนำมาพิจารณาในแง่ของตัวละครและพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยในเชิงสัญลักษณ์ โดยพิจารณาในลักษณะที่เป็นกระบวนทัศน์ หรือชุดความคิด (paradigm) ซึ่งเป็นการนำตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏซ้ำ ๆ กัน และมีลักษณะร่วมกันทางความคิดมาจัดอยู่ในกระบวนทัศน์หรือชุดความคิดเดียวกัน

ผู้วิจัยพบว่า กระบวนทัศน์ของตัวละครในตำนานปรัมปราไทยจำแนกได้เป็น 4 กระบวนทัศน์ คือ *ตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม* ซึ่งประกอบด้วย แถน ปู่-ย่า ขวัญข้าว กบ และผีประเภทต่าง ๆ มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นตัวละครที่แสดงบทบาททั้งในด้านที่เกื้อกูล (+) และลงโทษหรือทำร้าย (-) มนุษย์ *ตัวละครในกระบวนทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ* ซึ่งประกอบด้วยตัวละครทั้งที่เป็นชนในกุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่มีสถานภาพเพศ และอื่น ๆ แตกต่างกัน และที่เป็นชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน เช่น ลัวะ (ละว้า) ขอม (กรอม) มอญ (เมงคบุตร) ยาง (กะเหรี่ยง) คนไต (ไท) ม่าน มูเซอ ฮ่อ ฯลฯ ตัวละครกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกัน คือ แสดงบทบาททั้งที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน (+) และขัดแย้งกัน (-) แต่สุดท้ายก็ได้เปลี่ยนจากการนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นการนับถือพุทธศาสนาด้วยกัน *ตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา* ซึ่งประกอบด้วยตัวละครที่เป็นพุทธศาสดาหรือจักรพรรดิราช พุทธสาวก และพุทธอุปัฏฐาก มีลักษณะร่วมกัน คือ มีพฤติกรรมมุ่งเน้นไปที่การช่วยเหลือมนุษย์ในประการต่าง ๆ (+) รวมทั้งมุ่งเน้นการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท และสุดท้ายคือ *ตัวละครในกระบวนทัศน์ของตัวเชื่อม* (mediator) ซึ่งประกอบด้วย ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา กวาง/เนื้อทราย อันเป็นตัวละครที่มีลักษณะของทั้งฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและฝ่ายของพุทธศาสนาซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ที่ตรงข้ามกัน ด้วยพบบ่อยครั้งว่าตัวละครในกระบวนทัศน์ทั้งสองนี้มักเกิดความขัดแย้งกัน ยิ่งไปกว่านั้น ตัวเชื่อมเหล่านี้ยังมีลักษณะของชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่สุดท้ายก็ได้เปลี่ยนจากการนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นการนับถือพุทธศาสนาด้วยกันอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าทั้งฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา กวาง/เนื้อทราย เป็นตัวเชื่อมที่เป็นทั้งสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิม ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ และความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วยกันอยู่ในตัวเอง

ด้วยการวิเคราะห์ลักษณะร่วมของตัวละครในแต่ละกระบวนทัศน์ดังกล่าว จึงทำให้พอจะอนุมานได้ว่า สารที่สะท้อนจากตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม ก็คือ การส่งสารว่า “ความเชื่อดั้งเดิมหรืออำนาจเหนือธรรมชาตินั้นมีทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อมนุษย์” อันสะท้อนให้

เห็นว่ามนุษย์เกิดความขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สารที่สะท้อนจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ ก็คือ “ผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไทนี้มีทั้งที่เป็นมิตรกันและขัดแย้งกัน แต่ก็ได้หันมานับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน” อันสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ สารที่สะท้อนจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา ก็คือ “มีการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท และพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทในด้านต่าง ๆ” และสุดท้าย สารที่สะท้อนจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของตัวเชื่อมต้องการส่งสารว่า “ความเชื่อดั้งเดิมมีความขัดแย้งกับพุทธศาสนา แต่ก็มีพยายามที่จะเชื่อมประสานความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน” เมื่อนำสารที่อนุมานได้จากกระบวนการทัศน์ของตัวละครเหล่านี้มาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปจึงเห็นได้ชัดเจนว่าความขัดแย้งที่สะท้อนจากตำนานปรัมปราไทยผ่านกระบวนการทัศน์ของตัวละครต่าง ๆ นี้เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา อันเป็นเรื่องของ *ความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา* ประการหนึ่ง และเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไทนี้ อันเป็น *ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ* อีกประการหนึ่ง

ในการวิเคราะห์ความขัดแย้งในตำนานปรัมปรานั้น เลวี-สเตราส์ได้เสนอความคิดว่าบรรพชนผู้ถ่ายทอดตำนานปรัมปราจะแสดงความขัดแย้งภายในใจออกมาเป็นข้อตรงข้ามที่มีลักษณะกลับไปกลับมาอย่างสุดขั้ว อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความลังเลใจหรือความขัดแย้งทางความคิดที่มีลักษณะเป็นสองด้านที่ตรงข้ามกัน ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยนำตำนานปรัมปราไทยมาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งไปโดยพินิจจากพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อน *ความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา* และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อน *ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ* ก็พบว่า บรรพชนไทยได้สะท้อนให้เห็นความลังเลใจผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีลักษณะกลับไปกลับมาอย่างสุดขั้ว ดังนี้

ในส่วนของ *ความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา* แม้จะปรากฏพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ (+) ไม่ว่าจะเป็นการที่อำนาจเหนือธรรมชาติเกื้อกูลมนุษย์โดยการสร้างโลก สร้างมนุษย์ และสรรพสิ่ง ส่งผู้ปกครองลงมาปกครอง ให้หลักในการปกครอง สอนให้คนทำนา ให้ข้าว แสงสว่าง ฝน รวมทั้งยังได้สร้างเมืองและสร้างแม่น้ำให้มนุษย์ แต่ก็กลับมีพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกกระบวนการทัศน์หนึ่งที่มีความตรงกันข้าม คือ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (-) คือเรื่องราวที่อำนาจเหนือธรรมชาติลงโทษมนุษย์ ได้แก่ การทำให้ฝนแล้ง น้ำท่วม อดอยาก มนุษย์ต้องเก็บเกี่ยวข้าวเอง หรือทำให้เมืองล่มจนผู้คนต้องล้มตาย มาเปรียบเทียบ จึงแสดงให้เห็นถึงความลังเลใจของบรรพชนไทยที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีพฤติกรรมกลับไปกลับมาอย่างสุดขั้วคือ การเปลี่ยนจากการเกื้อกูลมนุษย์ (+) มาเป็นการลงโทษหรือทำร้ายมนุษย์ (-)

นอกจากนี้ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงว่าความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา (-) ไม่ว่าจะเป็นการที่อำนาจเหนือธรรมชาติแข่งบารมี ไม่ไหว หรือรบกับพระพุทธรเจ้า หรือพระพุทธรเจ้าได้ปราบและสอนอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ก็กลับมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนายอมรับและผสมผสานกัน (+) ดังจะเห็นว่ามี การปรับผู้สร้างโลกซึ่งเดิมคืออำนาจเหนือธรรมชาติให้มีชื่อแบบพุทธ หรือเล่าว่าผู้สร้างโลกเกิดมาจากพระพุทธรเจ้าเล่าประวัติของข้าวควบคู่กับประวัติของพระพุทธรเจ้าห้าพระองค์ พระพุทธรเจ้าและแม่โพสพนับถือซึ่งกันและกัน ตลอดจนชนพื้นเมืองต่าง ๆ หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นพฤติกรรมอีกด้านหนึ่งที่ตรงกันข้าม จึงแสดงให้เห็นถึงความลึกลับใจของบรรพชนไทยว่าแท้จริงแล้วความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาขัดแย้ง (-) หรือยอมรับกัน (+) กันแน่

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีลักษณะสองด้านกลับไปกลับมาเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นประเด็นความขัดแย้งทางความคิดความเชื่อทางศาสนา ของบรรพชนไทยว่า ในอดีตกาล บรรพชนไทยได้เกิดความรู้สึกขัดแย้งทางความคิดว่า จะนับถือผีดี หรือจะนับถือพุทธดี ด้วยการนับถือผีนั้น ผีก็อาจบันดาลให้เกิดทั้งภาวะที่เกือบลและภาวะที่เลวร้ายต่อการดำรงชีวิต แต่หากจะหันมานับถือพุทธศาสนา ก็ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะมีทั้งส่วนที่ขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมและส่วนที่ยอมรับและผสมผสานกันได้ ความลึกลับใจดังกล่าวนี้อาจสะท้อนให้เห็นปมปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยในเรื่องการเลือกรับนับถือศาสนานั้นเอง

ส่วน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ นั้น แม้จะปรากฏพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการยอมรับกันภายในกลุ่มชน (+) ไม่ว่าจะเป็นการเล่าว่า มนุษย์ล้วนเกิดมาจากฟ้าร่วมกัน แต่งงานกันเองภายในกลุ่ม รักกัน และช่วยเหลือกันทั้งในเรื่องของข้าวและการสร้างเมือง แต่ก็กลับมีพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกกระบวนทัศน์หนึ่งที่มีความตรงกันข้าม คือ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงว่าความขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน (-) ซึ่งสะท้อนผ่านพฤติกรรมกอบโกยข้าว ทะเลาะกันเรื่องข้าวหรือเรื่องอื่น ๆ ทำร้ายพ่อแม่ ผู้ปกครองตัดสินความอย่างไม่เป็นธรรม หรือการแข่งขันกันสร้างเจดีย์และเอาชนะกันด้วยกลอุบาย มาเปรียบเทียบให้เห็นชัดตรงข้ามในอีกด้านหนึ่งซึ่งสะท้อนความลึกลับใจของบรรพชนไทยที่สงสัยว่า คนในกลุ่มเดียวกันจะรักกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (+) หรือจะทะเลาะและขัดแย้งกัน (-) กันแน่

นอกจากนี้ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงว่าความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน (-) ไม่ว่าจะเป็นการรบกันเพื่อแย่งชิงดินแดน พระบรมธาตุ พระพุทธรูป หรือการทำสร้างเจดีย์แข่งกัน ก็กลับมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ในกระบวนทัศน์ที่ตรงกันข้ามคือ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน (+) ทั้งในเรื่องของการเล่าว่ากษัตริย์และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน ผู้คนนับถือพระญาณมิกกราชและขุนเจืองร่วมกัน มีการแต่งงานปะปนกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ทำไมตรีกัน ตลอดจนหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาด้วยกัน มาเปรียบเทียบ ซึ่งสะท้อนให้เห็น

ความลังเลใจของบรรพชนไทยว่า แท้จริงแล้วชนกลุ่มต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไทน์ปฎิเสธ (-) หรือยอมรับ (+) ซึ่งกันและกัน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีลักษณะสองด้านกลับไปกลับมาเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ของบรรพชนไทยว่า ในอดีตกาล บรรพชนไทยได้เกิดความรู้สึกขัดแย้งทางความคิดว่า *ผู้คนในดินแดนนี้แท้จริงแล้วเป็นคนกลุ่มเดียวกันและรักกัน* (ตามที่มักเล่าไว้ในตำนานสร้างโลก) *หรือเป็นคนต่างกลุ่มกันแน่ ด้วยในความเป็นจริงนั้นผู้คนในดินแดนแถบนี้กลับมักขัดแย้งกัน* (ซึ่งเป็นความรู้สึกที่แตกต่างจากที่รับรู้มาจากตำนานสร้างโลก) ความขัดแย้งนี้จึงเป็นปมปัญหาในใจในเรื่องของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนในดินแดนแถบนี้ซึ่งมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันนั่นเอง

สารสำคัญที่วิเคราะห์ได้จากกระบวนการของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยผ่านการวิเคราะห์ด้วยตรรกะของคู่ตรงข้าม จึงสะท้อนให้เห็นคู่ตรงข้ามสำคัญในตำนานปรัมปราไทย คือ คู่ตรงข้ามระหว่าง “ความขัดแย้ง” (-) และ “การประนีประนอม” (+) หรือ “การยอมรับ” ซึ่งเป็นสองด้านที่เป็นขั้วตรงข้ามกันในการสะท้อนความลังเลใจของบรรพชนไทยในการเลือกรับนับถือศาสนาอันเกี่ยวข้องกับคู่ตรงข้ามระหว่าง “ผี-พุทธ” คู่หนึ่ง และการสร้างสัมพันธ์กับชนกลุ่มต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับคู่ตรงข้ามระหว่าง “คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม” อีกคู่หนึ่ง

แต่เมื่อผู้วิจัยนำตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทที่ได้วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำไว้แล้วนั้น มาวิเคราะห์ตรรกะในการถ่ายทอดเรื่องราว ตลอดจนการเลือกตัวละคร และการผูกเรื่องก็พบว่าตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทได้แสดงให้เห็นคู่ตรงข้ามอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งเมื่อนำมาประมวลเข้าด้วยกันก็พบว่า สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนใยของตัวละคร และ คู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้นจากการเลือกกระทำตามเงื่อนใยด้านใดด้านหนึ่ง ข้อค้นพบเหล่านี้จึงช่วยเสริมให้เห็นเด่นชัดขึ้นว่าตำนานปรัมปราไทยนั้นก็มีลักษณะดังที่เลวี-สเตราส์กล่าวไว้ คือ มีการถ่ายทอดด้วยระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามซึ่งเลวี-สเตราส์เชื่อว่าเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ การศึกษาด้านปรัมปราไทยในเชิงโครงสร้างจึงมีบทบาทสำคัญประการหนึ่งคือ ทำให้เกิดการเรียนรู้ระบบคิดสากลของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทย

การศึกษา ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย นี้ยังมีอุปการต่อการทำความเข้าใจในอีกแง่มุมหนึ่งว่าเหตุใดบรรพชนไทยจึงหันมานับถือพุทธศาสนาหลังจากที่ได้นับถือความเชื่อดั้งเดิมกันมายาวนาน ทั้งนี้ เนื่องจากการพิจารณาตัวละครในเชิงกระบวนการทำให้ได้เห็นว่ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นตัวละครที่เป็นแกนหลักของพุทธศาสนาในตำนานปรัมปราไทยนั้น นอกจากจะเป็นตัวละครที่มีฐานะเป็นพุทธศาสดาแล้ว ยังได้แสดงบทบาทในฐานะของการเป็น

ผู้สร้างโลก ผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าว แสงสว่าง และน้ำ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาสามารถเข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมได้ด้วยสามารถแสดงบทบาทเช่นเดียวกับที่อำนาจเหนือธรรมชาติเคยถือฤกษ์ยามมาก่อน อีกทั้งพระพุทธเจ้ายังมีลักษณะของวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ผู้มีบทบาทในการสอนวัฒนธรรมบางด้านแก่ชุมชนและมีบทบาทในการสร้างบ้านแปลงเมืองต่าง ๆ อีกด้วย จึงเรียกได้ว่า บทบาทของพระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยนอกจากจะมีฐานะเป็น พุทธศาสดาแล้ว ยังมีบทบาทที่เอื้อต่อวิถีชีวิตเกษตรกรรมของคนไทย-ไท จึงเป็นเหตุผลประการแรกที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทยว่า เหตุใดบรรพชนไทยจึงหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา

ส่วนเหตุผลประการที่สองนั้น เห็นได้จากการอ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ในกระบวนทัศน์ต่าง ๆ ในเชิงโครงสร้าง ด้วยหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราหน่วยต่าง ๆ ได้สะท้อนให้เห็นว่าการที่มนุษย์เกิดความขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา หรือการที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้เกิดความขัดแย้งกัน ล้วนเกี่ยวข้องกับปมปัญหาในเรื่อง น้ำ อาหาร และ ดินแดน และเมื่ออ่านจากโครงสร้างเช่นกันก็พบว่า มีหน่วยความคิดย่อยที่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาเหล่านี้ได้ ยิ่งไปกว่านั้น พุทธศาสนายังมีเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน หรือที่เข้าใจกันตามพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็คือการละโลกนี้เพื่อไปอยู่บนฟ้าบนสวรรค์ ในโลกหน้า ก็เป็นปัจจัยที่สอดคล้องกับความเชื่อของคนไทย-ไทที่ว่าคนไทย-ไทล้วนเป็นลูกฟ้ามาจากสวรรค์ได้อย่างดี ดังนั้น หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า การที่พุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน อีกทั้งยังสามารถเป็นวิถีทางให้คนไทย-ไทกลับไปสู่ฟ้าได้ดังเดิมนั้น เป็นคำอธิบายจากมุมมองของผู้เล่าตำนานปรัมปราอีกประการหนึ่งว่า เหตุใดพุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรมไทย

ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษา ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย ยังทำให้เราเข้าใจสังคมไทยที่มีลักษณะของสังคมแห่งการประนีประนอมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การศึกษาในเชิงโครงสร้างทำให้เห็นว่า แม้ ความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา จะเป็นเรื่องของ ศาสนาเก่า ที่ขัดแย้งกับ ศาสนาใหม่ และ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ จะเป็นเรื่องของ คน กับ คน ก็ตาม เนื้อหาในตำนานปรัมปราไทยก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าบรรพชนไทยมีการประนีประนอมความขัดแย้งทั้งสองประการดังกล่าวโดยมองความสัมพันธ์ในองค์รวมอย่างสมดุลกัน (proper relation) กล่าวคือ เมื่ออ่านจากโครงสร้างของตำนานปรัมปราไทยทำให้เห็นว่านอกจากบรรพชนไทยจะมีวิธีการประนีประนอม ศาสนาเก่า กับ ศาสนาใหม่ และประนีประนอม คน กับ คน เข้าด้วยกันแล้ว ตำนานปรัมปราไทยยังได้แสดงให้เห็นถึงหน่วยความคิดสำคัญคือการประนีประนอม ศาสนา กับ คน เข้าด้วยกัน โดยได้เน้นย้ำถึงการที่ผู้คนต้องยึดมั่นและทำนุบำรุงศาสนา จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนา กับ ศาสนา คน กับ คน และ คน กับ ศาสนา ในสังคมไทยมีการยึดโยงเข้าด้วยกัน

อย่างเหนียวแน่น จนสะท้อนให้เห็นเป็นภาพของสังคมไทยที่มีลักษณะประนีประนอมดังกล่าว ทั้งนี้ หน่วยความคิดย่อยที่แสดงถึงการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยยังได้สะท้อนให้เห็นว่า บรรพชนไทยมีวิธีการประนีประนอมความขัดแย้ง โดยมีการยอมรับและให้ความสำคัญกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นพื้นฐานแล้วนำความเชื่อใหม่คือพุทธศาสนามาผสมผสานเข้าด้วยกัน หรือใช้วิธีการทำให้ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ รู้สึกว่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล โดยสร้างความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกันด้วยการผูกสัมพันธ์ทั้งทางสายเลือด เครือญาติ การแต่งงาน และสร้างความเป็นมิตรไมตรีต่อกัน โดยการนับถือผู้นำคนเดียวกันหรือนับถือซึ่งกันและกัน ตลอดจนการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทั้งความเชื่อดั้งเดิมและชนกลุ่มต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน

การนำตำนานปรัมปราทั้งสังคมวัฒนธรรมไทยมาศึกษาในเชิงโครงสร้างนี้ จึงมีบทบาทสำคัญต่อการทำความเข้าใจข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภทตำนานปรัมปราในสังคมไทย โดยแสดงให้เห็นว่า นอกจากตำนานปรัมปราไทยที่รวบรวมได้จะมีบทบาทส่องสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมไทยตั้งแต่ยุคสร้างโลกมาจนถึงยุคที่คนไทยหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว ตำนานปรัมปราไทยยังมีคุณค่าประการสำคัญในฐานะที่เป็นข้อมูลคติชนวิทยาที่มีบทบาทในการบันทึกร่องรอยความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา และร่องรอยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ โดยเป็นการบันทึกทัศนคติของบรรพชนไทย-ไทแต่ครั้งอดีตกาลส่งผ่านมาให้คนรุ่นหลังได้รับทราบมากกว่าที่จะเป็นการบันทึกข้อเท็จจริงโดยตรง และด้วยทัศนคติของบรรพชนไทยที่ถ่ายทอดอยู่ในตำนานปรัมปราไทยนั่นเอง ได้ทำให้เราประจักษ์ว่าบรรพชนไทยมีวิธีการแก้ปัญหความขัดแย้งด้วยการประนีประนอม ไม่เลือกเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นการหาจุดสมดุลโดยมองความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม และตระหนักถึงความสัมพันธ์อันสมดุลซึ่งจะช่วยเชื่อมประสานคู่ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ดังนั้น การที่บรรพชนไทยเลือกที่จะประนีประนอมความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา และความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ จึงส่งผลให้คนไทยสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม และก่อให้เกิดภาพของสังคมไทยที่มีลักษณะของสังคมแห่งการประนีประนอม หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ทัศนคติเกี่ยวแก่ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยมีความสัมพันธ์กับความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นสังคมแห่งการประนีประนอม และเป็นสังคมที่ผู้คนสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยนี้ ผู้วิจัยตระหนักดีว่าข้อมูลตำนานปรัมปราไทยและวิธีการศึกษาของเลวี-สตราสส์ที่ผู้วิจัยนำมาปรับใช้มีความแตกต่างกับตำนานปรัมปราของกลุ่มอเมริกันอินเดียนที่

เลวี-สเตราส์ศึกษาไว้ในหลายประการ ตลอดจนมีความแตกต่างจากวิธีการวิเคราะห์ของเขามีหลากหลายมิติและมีความซับซ้อน ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างเหล่านั้น ตลอดจนจะได้ชี้ให้เห็นถึงข้อควรพินิจบางประการจากการนำวิธีการศึกษาของเลวี-สเตราส์มาศึกษาด้านานปรัมปราไทย

ความแตกต่างระหว่างข้อมูลด้านานปรัมปราจากสังคมอเมริกันอินเดียนกับสังคมไทย

ด้านานปรัมปราที่เลวี-สเตราส์ใช้เป็นข้อมูล เป็นเรื่องเล่าของชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อยู่ในสังคมที่ยังไม่ซับซ้อน มีวิถีชีวิตที่ได้มาจากการมีชีวิตผูกพันใกล้ชิดกับวิถีแบบธรรมชาติ เป็นสังคมแบบที่เลวี-สเตราส์เรียกว่า “สังคมเย็น” คือเป็นสังคมที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเมื่อแรกเริ่ม และไม่มีประวัติศาสตร์ในความหมายที่เราใช้กันซึ่งมักกำหนดด้วยการมีตัวอักษรใช้ แต่สังคมอเมริกันอินเดียนเหล่านี้เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมแบบไม่ใช้ตัวอักษร ด้านานปรัมปราที่เลวี-สเตราส์รวบรวมได้จึงเป็นเรื่องเล่าที่พยายามอธิบายสรรพสิ่งในธรรมชาติและจักรวาลโดยเล่าถึงต้นกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ เช่น เรื่องกำเนิดของไฟ น้ำ เสือดาว หมูป่า ยาสูบ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ผู้หญิง การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ เรื่องเล่าเหล่านี้มีทั้งที่เป็นด้านานปรัมปราหลาย ๆ เรื่อง และที่เป็นเรื่องเดียวกันแต่มีหลาย ๆ ส่วนวนจากในเผ่าเดียวกันหรือหลาย ๆ เผ่า

ด้านานปรัมปราของชนพื้นเมืองเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าในระดับของชนเผ่า (tribal) อันเป็นข้อมูลที่แต่ละเรื่อง ไม่มีมิติของความแตกต่างทางประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วยมักเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวแก่กำเนิดของสิ่งต่าง ๆ ว่ากำเนิดขึ้นมาได้อย่างไร หรือเรียกได้ว่าไม่มี timing ของข้อมูล ทั้งเรื่องราวที่เล่าถึงต้นกำเนิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นก็ค่อนข้างมีลักษณะใกล้เคียงกับนิทานอธิบายเหตุ ด้านานปรัมปรากลุ่มนี้จึงค่อนข้างจะมีความแตกต่างจากด้านานปรัมปรากรีกเรื่องอิติปุสซึ่งมีลักษณะของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่เลวี-สเตราส์ได้ศึกษาไว้

ส่วนด้านานปรัมปราไทยที่นำมาใช้ในงานวิจัยนี้นั้นมีความแตกต่างอย่างตรงกันข้ามกับด้านานปรัมปราอเมริกันอินเดียนที่เลวี-สเตราส์ศึกษาในหลายประการ ด้านานปรัมปราไทยเป็นเรื่องเล่าประเภทหนึ่งของกลุ่มคนไทย-ไทซึ่งอาศัยอยู่ในสังคมที่มีความซับซ้อนมากกว่าสังคมอเมริกันอินเดียน มีลักษณะที่เลวี-สเตราส์เรียกว่าเป็น “สังคมร้อน” คือเป็นสังคมที่มีความเคลื่อนไหว มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูง จึงเป็นสังคมที่มีความแปรเปลี่ยนไปจากสภาพสังคมเมื่อแรกเริ่มอย่างมาก ทั้งยังเป็นสังคมที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และมีวัฒนธรรมในการเขียนการบันทึกสิ่งต่าง ๆ ด้านานปรัมปราไทยที่ผู้วิจัยรวบรวมได้ในแต่ละประเภทจึงมีการถ่ายทอดทั้งในรูปของมุขปาฐะและลายลักษณ์ประกอบกัน โดยผู้ถ่ายทอดมีทั้งที่เป็นชาวบ้านและพระสงฆ์

ด้านานปรัมปราไทยยังแตกต่างจากด้านานปรัมปราอเมริกันอินเดียนที่ส่วนใหญ่เป็น myth of origin ข้อมูลด้านานปรัมปราไทยมีทั้งเรื่องของการสร้างโลก สร้างมนุษย์ ด้านาน

เกี่ยวกับความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องราวของพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท ด้วยการถ่ายทอดโดยระบบของการเขียน จึงทำให้ตำนานปรัมปราไทยหลายเรื่องกลับไม่ค่อยมี variation ของสำนวนเหมือนดังที่พบในตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดีย

อนึ่ง ข้อมูลตำนานปรัมปราที่ผู้วิจัยนำมาใช้จำนวนมากพบในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลางภาคใต้ ตามลำดับ แต่นำหนักของข้อมูลที่เรียกว่า “ตำนานปรัมปราไทย” ในงานวิจัยนี้ นี้ค่อนข้างจะโน้มเอียงไปในกลุ่มของตำนานปรัมปราในภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งพบว่ามีตำนานปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนาอยู่มาก นอกจากนี้ยังพบว่า ด้วยระบบของการถ่ายทอดด้วยวัฒนธรรมการเขียนนี้เอง ทำให้ตำนานปรัมปรามากมายหลายเรื่องได้รับการสร้างสรรค์ให้กลายเป็นวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เช่นในรูปของวรรณคดีลายลักษณ์ บทละคร เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ในตอนท้ายของตำนานปรัมปราไทยจำนวนมากก็ยังมีลักษณะของตำนานสถานที่หรือนิยายประจำถิ่น (legend) และนิทานอธิบายเหตุด้วยเช่นกัน ซึ่งก็เป็นลักษณะของตำนานปรัมปราที่มักคาบเกี่ยวกับนิทานหรือเรื่องเล่าประเภทอื่น ๆ

นอกจากนี้ ตำนานปรัมปราจากกลุ่มคนไทย-ไทซึ่งไม่ได้มีลักษณะเป็นชนเผ่าเช่นเดียวกับอเมริกันอินเดีย หากแต่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตผ่านขั้นตอนของการพัฒนาเป็นบ้านเมือง ยังทำให้เห็นข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งว่า ข้อมูลตำนานปรัมปราไทยซึ่งเกิดขึ้นในสังคมที่ซับซ้อนนั้นมีช่วงเวลาหรือมีประวัติศาสตร์ในตัวข้อมูลที่ยาวกว่าเรื่องเล่าประเภท myth of origin หรือกล่าวได้ว่า ตำนานปรัมปราไทยค่อนข้างจะมีประวัติศาสตร์ของข้อมูลมีพลวัต (dynamic) ในตัวข้อมูลอย่างต่อเนื่องมากกว่า myth of origin ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่ไม่มีความแตกต่างทางประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง

แต่ตำนานปรัมปราของสังคมไทยนั้น การเผยแพร่ของศาสนาต่าง ๆ สู่อินแดนไทย-ไทตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ดูจะมีผลต่อการรับรู้ตำนานปรัมปราแต่ละแบบเรื่องและมีผลต่อการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในบางส่วน เราจึงพบว่า ตำนานปรัมปราไทยเช่นตำนานสร้างโลก นอกจากจะมีเรื่องราวของอำนาจเหนือธรรมชาติที่ลงมาสร้างโลกสร้างมนุษย์อันแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ในช่วงที่คนไทยนับถือความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาแล้ว เรื่องราวของการสร้างโลกก็ยังมีสำนวนที่เล่าว่ามีพระพุทธเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างโลกหรือการที่เทวดาลงมากินจวนดินจึงกลายเป็นมนุษย์ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นหลังจากที่พุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาในดินแดนไทย-ไท หรือในตำนานสุริยคราสและจันทรคราส ก็พบว่า มีการเล่าถึงสาเหตุของการเกิดสุริยคราสและจันทรคราสทั้งในรูปแบบของกบกินเดือน ฟันงูทะเลาะกันเรื่องแย่งข้าวใส่บาตรพระ และราหูอมจันทร์ อันเป็นคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับการนับถือความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ฮินดู ที่เผยแพร่เข้ามาตามประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ศาสนาต่าง ๆ สู่อินแดนไทย-

ไท ทั้งหมดนี้จึงเป็นข้อเปรียบเทียบที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า คำานานปรัมปราไทยมีข้อแตกต่างจาก คำานานปรัมปราอเมริกันอินเดียอย่างตรงกันข้ามในหลายประการ

ความแตกต่างระหว่างวิธีการศึกษาคำานานปรัมปราของเลวี-สเตราส์กับวิธีการศึกษาคำานานปรัมปราไทย

ในการศึกษาคำานานปรัมปราของเลวี-สเตราส์ เขาได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการวิเคราะห์คำานานปรัมปราอย่างซับซ้อนและมีมิติที่หลากหลาย วิธีการศึกษาที่ซับซ้อนของเขานั้น ผู้วิจัยประมวลออกมาเป็นขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ 1) การพิจารณาความสัมพันธ์ของหน่วยความคิดย่อยของคำานานปรัมปรา (mytheme) ที่ปรากฏซ้ำ ๆ กันซึ่งต้องเริ่มจากการนำคำานานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ มาแยกออกเป็นประโยคสั้น ๆ แล้วนำมาพิจารณาหาความสัมพันธ์ที่ประโยคเหล่านั้นมีต่อกัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างประโยคนั้น ๆ กับคำานานปรัมปราทั้งวัฒนธรรม โดยนำมาพิจารณาในเชิงกระบวนทัศน์ (paradigm) 2) การเปรียบเทียบการแปรรูป (transformation) ของคำานานปรัมปราสำนวนต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีเนื้อเรื่องที่สัมพันธ์กันแบบสอดรับกัน (symmetry) หรือแบบตรงข้ามกัน (inversion) และ 3) การวิเคราะห์คู่ตรงข้าม (binary opposition) และตัวเชื่อม (mediator) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ตรรกะของคำานานปรัมปราจากการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของหน่วยความคิดย่อยของคำานานปรัมปราและการแปรรูปไปของคำานานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ เลวี-สเตราส์เสนอว่าจะดำเนินไปตามสูตรโครงสร้างของคำานานปรัมปราที่ว่า $Fx(a) : Fy(b) :: Fx(b) : Fa - 1(y)^2$ อีกทั้งวิธีการวิเคราะห์นี้จะนำผู้ที่ศึกษาข้ามพ้นจากโครงสร้างระดับพื้นผิว (surface structure) สู่การค้นพบโครงสร้างระดับลึก (deep structure) ในระดับของจิตไร้สำนึก (unconscious)

อย่างไรก็ตาม แม้วิธีการของเลวี-สเตราส์จะสามารถสรุปรวมมาให้เห็นเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ได้ดังที่ได้กล่าวมานี้ แต่วิธีการในการนำเสนอความคิดของเขาในผลงานต่าง ๆ โดยเฉพาะใน *The Raw and the Cooked* ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการวิจัยนี้มีความซับซ้อนและไม่ได้เป็นการแสดงผลการวิเคราะห์ไปตามขั้นตอนดังกล่าว หากแต่เลวี-สเตราส์ได้ชี้ชวนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำานานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องที่ 1 ซึ่งเป็น key myth ไปจนถึงเรื่องที่ 187 โดยจำแนกคำานานปรัมปราออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ มีทั้งคำานานปรัมปราเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวนกันจากอเมริกันอินเดียต่างกลุ่ม หรือคำานานปรัมปราต่างเรื่องจากอเมริกันอินเดียกลุ่มต่าง ๆ ที่เมื่อพินิจเชิงโครงสร้างแล้วมีเนื้อหาสัมพันธ์กัน การนำเสนอของเขานั้นจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าตรรกะของชนดั้งเดิมที่สะท้อนผ่านคำานานปรัมปราของพวกเขา มีความซับซ้อนทาง

² ดูรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการศึกษาของเลวี-สเตราส์นี้ได้ในหัวข้อ 2.3

ความคิดและมีมิติที่หลากหลาย ไม่แตกต่างไปจากความคิดของของชนปัจจุบันที่เรียกตนเองว่าเป็น ผู้ “เจริญแล้ว” (civilized)

แม้เลวี-สเตราส์จะนำเสนอวิธีการวิเคราะห์ตำนานปรัมปราของเขาไว้ในหลายมิติ แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยก็ได้มิได้นำวิธีการวิเคราะห์เหล่านั้นมาใช้ในทุกมิติ และไม่ได้มุ่งหมายจะ แสดงให้เห็นถึงมิติที่ลึกลับซับซ้อนทางความคิดของบรรพชนไทยที่ถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์ของ ตำนานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ อย่างละเอียดลออเหมือนที่เลวี-สเตราส์นำเสนอไว้ใน *The Raw and the Cooked* หากแต่ต้องการมุ่งวิเคราะห์ลงไปว่าคู่ตรงข้ามอันเป็นปมปัญหาขัดแย้งในใจของ บรรพชนไทยคืออะไร ดังนั้น หลังจากที่ได้รวบรวมตำนานปรัมปราไทยและจำแนกออกเป็น ประเภทต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยก็ได้วิเคราะห์ตำนานปรัมปราแต่ละเรื่องในแต่ละประเภทออกเป็น mytheme ต่าง ๆ และพิจารณาว่าตำนานปรัมปราแต่ละประเภทยังมี mytheme ใดที่ปรากฏซ้ำ ๆ กัน บ้าง วิธีการนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภท ออกมาได้ การวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงเป็นไปตามขั้นตอนที่ 1 ที่ประมวลได้จากวิธีการศึกษาของเลวี-สเตราส์ คือการพิจารณาความสัมพันธ์ของหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปรา

แต่เนื่องจากตำนานปรัมปราไทยส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยลายลักษณ์จึงไม่ค่อยมี variation ของตำนานปรัมปราสำนวนต่าง ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ค่อยได้กล่าวถึงสิ่งที่เลวี-สเตราส์ เรียกว่า transformation มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นว่า ผู้วิจัยมิได้เน้นถึงประเด็นที่ว่า ตำนาน ปรัมปราสำนวนใดที่มีลักษณะแบบ symmetry หรือ inversion ต่อกันให้เห็นชัดเจนเท่าใดนัก หรือ แม้กระทั่งเรื่องของ inversion ของเรื่องเดียวกันในตอนต้นเรื่องและตอนท้ายเรื่องที่มีภูมิเหตุการณ์ กลับกันตามสูตร โครงสร้าง $Fx(a) : Fy(b) :: Fx(b) : Fa - 1(y)$ ผู้วิจัยก็ได้ไม่นำมากกล่าวถึง งานวิจัยนี้ จึงอาจจะขาดการวิเคราะห์ในมิตินี้ด้วยข้อจำกัดส่วนหนึ่งมาจากเรื่องของ variation นั้นเอง

วิธีการที่ผู้วิจัยใช้มากในงานวิจัยนี้ก็คือ การวิเคราะห์คู่ตรงข้าม และการพิจารณา องค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของตำนานปรัมปราไทยในเชิงกระบวนการทัศน์ ทั้งในแง่ของตัวละคร พฤติกรรมสัญลักษณ์ และหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราที่แสดงความขัดแย้งและการ ประนีประนอม จึงเป็นการใช้ประโยชน์จากแนวคิดของเลวี-สเตราส์ที่มองว่าตำนานปรัมปราของ ทุกสังคมวัฒนธรรมจะสะท้อนให้เห็นระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม ผู้วิจัยจึงเน้นที่จะวิเคราะห์หรือให้ น้ำหนักในส่วนนี้มากกว่าส่วนอื่น ๆ โดยนำความคิดเรื่องคู่ตรงข้ามมาเป็นเครื่องมือในการจำแนก ความขัดแย้งในตำนานปรัมปรา อันเป็นวิธีการที่ทำให้สามารถนำตำนานปรัมปราไทยจำนวนมาก มาศึกษาร่วมกันได้ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้นของบทนี้

ส่วนในเรื่อง mediator นั้น นอกจากผู้วิจัยจะนำมาใช้ในความหมายเดียวกับเลวี-สเตราส์ ดังที่ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกุล (2533: 67) กล่าวว่า mediator เป็นตัวกลางที่ทำหน้าที่ เชื่อมโยงผ่านคู่ความสัมพันธ์สองสิ่ง มักเป็นสิ่งที่มีความหมายกำกวม มีความขัดแย้งในตัวเอง และ

ทำหน้าที่เป็นจุดจบของสิ่งที่ตรงข้ามกัน โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่าตัวละคร ฤๅ นาค ยักษ์ เทวดา กวาง/เนื้อทราย เป็นตัวเชื่อมที่ทำหน้าที่ดังกล่าวในตำนานปรัมปราไทยแล้ว ในอีกระดับหนึ่ง mediator หรือ mediation ในงานวิจัยนี้ยังหมายถึงกลุ่มข้อมูลตำนานปรัมปราที่ได้แสดงความคิดในการประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างพุทธกับผี และระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ อีกด้วย ข้อมูลที่เล่าว่าความเชื่อดั้งเดิมต่าง ๆ เช่นผี นาค ยักษ์ แม่โพสพหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา หรือคนกลุ่มต่าง ๆ ทำไมตรีกัน นับถือกันเป็นเครือญาติจากความเชื่อว่าเป็นพี่น้องกันหรือจากการแต่งงาน จึงมีลักษณะของการเป็นตัวเชื่อมที่แสดงให้เห็นถึงการประนีประนอมตามความหมายนี้ แม้การนำมาใช้ในลักษณะดังกล่าวจะมีความหมายเกินกว่าที่เลวี-สเตราส์เสนอไว้ แต่ก็ได้นำมาใช้ด้วยเห็นว่าข้อมูลกลุ่มดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงทางออกหรือการคลี่คลายปมปัญหาขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างคนในกลุ่มเดียวกันเองและกับคนต่างกลุ่ม ดังนั้นหากพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปอีกระดับหนึ่งก็จะเห็นว่า คำว่า mediator หรือ mediation ในงานวิจัยนี้แฝงนัยเรื่องการประนีประนอม หรือ compromise ด้วยนั่นเอง

ความแตกต่างทั้งในด้านข้อมูลตำนานปรัมปราและวิธีการศึกษาที่เลวี-สเตราส์ใช้และผู้วิจัยใช้ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงมีข้อควรพินิจเพิ่มเติมในหลายประการดังต่อไปนี้

ประการแรก การวิจัยนี้ทำให้ได้ผลสรุปว่า ความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความเชื่อทางศาสนาและความขัดแย้งและการประนีประนอมระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นสารสำคัญที่สะท้อนจากตำนานปรัมปราไทย ดังนั้น คู่ตรงข้ามที่สะท้อนให้เห็นจากผลสรุปนี้ก็คือ คู่ตรงข้ามระหว่าง ความขัดแย้ง-การประนีประนอม ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา และคนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบกับการวิเคราะห์ตำนานปรัมปราอเมริกันอินเดียของเลวี-สเตราส์พบว่า คู่ตรงข้ามที่เขาวิเคราะห์ได้ คือ คู่ตรงข้ามระหว่าง ธรรมชาติ-วัฒนธรรม ดังนั้น ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จึงยืนยันได้ว่าแม้ข้อมูลจะมีความแตกต่างกันในหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของข้อมูลที่มาจากสังคมร้อนกับสังคมเย็น สังคมที่มีวัฒนธรรมการเขียนกับสังคมที่ไม่มีวัฒนธรรมการเขียน ตัวข้อมูลที่มีการถ่ายทอดทั้งแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์กับที่มีการถ่ายทอดเฉพาะในรูปของมุขปาฐะเท่านั้น ข้อมูลที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์รูปแบบอื่น ๆ กับข้อมูลที่คงความเป็นตำนานปรัมปราที่มีลักษณะของ myth of origin ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับนิทานอธิบายเหตุ ตลอดจนข้อมูลที่มีพลวัตในตัวเองกับข้อมูลที่ไม่มีประวัติศาสตร์ในตัวเอง แต่ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ก็สามารถนำไปสู่การค้นพบระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามที่เลวี-สเตราส์เห็นว่าเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น ความซับซ้อนของสังคมที่เป็น

เจ้าของข้อมูล และความแตกต่างของข้อมูลดังที่กล่าวมานี้ จึงมิได้ทำให้เราไม่สามารถค้นพบระบบคิดดังกล่าว

เหตุที่สามารถค้นพบระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามได้นั้นเป็นเพราะวิธีการศึกษาในเชิงโครงสร้างเป็นการศึกษาจากความสัมพันธ์ภายใน (internal relationship) ระหว่างตัวบทต่าง ๆ และเป็นการศึกษาที่ตัวความคิดที่ปรากฏในแต่ละตัวบท ดังนั้น ไม่ว่าตำนานปรัมปรานั้นจะมาจากสังคมที่มีความซับซ้อนต่างกันหรือไม่ก็ตาม หรือไม่ว่าตำนานปรัมปราจะอยู่ในรูปของมุขปาฐะหรือลายลักษณ์ที่ทำให้เรื่องราวมีความซับซ้อนต่างกันก็ตาม เมื่อนำมาศึกษาเชิงโครงสร้างแล้ว ตำนานปรัมปราทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์จะถูกนำมาสกัดให้เหลือแต่ตัวความคิดในลักษณะที่เป็นหน่วยความคิดย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน โดยมีได้สนใจในส่วนที่เป็นการตกแต่งประดับประดาให้มีอรรถการตามแบบวรรณกรรมลายลักษณ์ รวมทั้งมิได้สนใจปริบทอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกตัวบท จึงเป็นเหตุผลว่า เหตุใดตำนานปรัมปราที่อยู่ในรูปแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์จึงสามารถนำมาศึกษาร่วมกันและสามารถวิเคราะห์แล้วต่างก็เห็นโครงสร้างหรือระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม แนวคิดในการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเชิงโครงสร้างนี้สามารถนำมาใช้ได้กับข้อมูลตำนานปรัมปราไทยที่มีการถ่ายทอดทั้งในรูปลายลักษณ์และมุขปาฐะ

ประการที่สอง เมื่อนำผลสรุปในเรื่องคู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทยมาเปรียบเทียบกับคู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดีย สามารถอธิบายได้ว่า คู่ตรงข้ามระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นคู่ตรงข้ามที่อยู่ในโครงสร้างระดับลึกของคนอเมริกันอินเดีย ดังนั้น คู่ตรงข้ามนี้จึงเป็นตัวขับเคลื่อนให้ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้คู่ตรงข้ามคู่นี้ปรากฏออกมาในโครงสร้างระดับพื้นผิวของตำนานปรัมปราอเมริกันอินเดียแต่ละสำนวน เมื่อพินิจตำนานปรัมปราไทย พบว่า ในบรรดาคู่ตรงข้ามทั้ง 3 คู่ นั้น ความขัดแย้ง-การประนีประนอม จะเป็นคู่ตรงข้ามที่อยู่ในโครงสร้างระดับที่ลึกลงไปกว่าคู่ตรงข้ามระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา กับ คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่าระบบคิดของคนไทยที่ด้านหนึ่งมีความคิดในขั้นของความขัดแย้งและในอีกด้านหนึ่งมีความคิดในขั้นของการประนีประนอม นั้น เป็นโครงสร้างในระดับลึกที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้เรื่องของความขัดแย้งและการประนีประนอมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาและความขัดแย้งและการประนีประนอมระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ปรากฏออกมาในโครงสร้างระดับพื้นผิว ดังนั้น เมื่ออ่านตำนานปรัมปราไทยเราจึงพบว่าความสัมพันธ์ของคู่ตรงข้ามระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนากับคนกลุ่มเดียวกันและคนต่างกลุ่มสามารถมองเห็นได้ในระดับของการอ่านเนื้อเรื่องคือเราจะพบว่า มีเรื่องราวของการต่อสู้ ระหว่างนาค / ยักษ์ กับพระพุทธรเจ้า, การยอมรับนับถือกันระหว่างแม่โพสพ นาค ยักษ์ กับพระพุทธรเจ้า, หรือที่คนในกลุ่มเดียวกันเกิดความไม่พอใจผู้ปกครองของตนบ้าง ทะเลาะกันเรื่องข้าวบ้าง, ตลอดจนเห็นการทำร้ายกันระหว่าง

คนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเพื่อการแข่งขันชิงดินแดน พระบรมธาตุ หรือพระพุทธรูปสำคัญ ฯลฯ ได้จากการอ่านเนื้อเรื่องนั่นเอง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างในระดับลึกของคนไทยที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราเป็นเรื่องของความคิดสองด้านที่ด้านหนึ่งเป็นด้านของความขัดแย้ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นด้านที่มีการประนีประนอม

ผู้วิจัยยังเห็นว่าจำนวนที่แตกต่างกันและความชัดเจนของกลุ่มตรงข้ามที่วิเคราะห์ได้นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากความซับซ้อนของสังคม ด้วยในสังคมดั้งเดิม โครงสร้างโดยเฉพาะโครงสร้างในระดับพื้นผิวเป็นสิ่งที่จำเป็นในการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะเพราะทำให้เรื่องจดจำได้ง่าย ดังนั้น เมื่อศึกษาด้านานปรัมปราของสังคมดั้งเดิมด้วยวิธีการของเลวี-สเตราส์จึงอาจจะทำให้เห็นกลุ่มตรงข้ามได้ชัดเจนกว่าการศึกษาด้านานปรัมปราจากสังคมที่มีความซับซ้อนและข้อมูลมีพลวัตในตัวเองอย่างด้านานปรัมปราจากสังคมวัฒนธรรมไทยของเรา

ประการที่สาม ด้านานปรัมปราไทยนั้นนอกจากผู้ถ่ายทอดจะเป็นชาวบ้านแล้ว พระสงฆ์ก็มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดด้านานปรัมปราด้วยเช่นกัน ผลสืบเนื่องจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดด้านานปรัมปราก็คือ ทำให้เรื่องราวของความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยเป็นการนำเสนอจากมุมมองของฝ่ายพุทธ ดังนั้นจึงไม่แปลกกว่าเหตุใดเรื่องราวในตำนานปรัมปราไทยจึงเน้นย้ำว่าเมื่อพระพุทธเจ้าขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมครั้งใด พระพุทธองค์ก็จะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะเสมอ ทั้งยังเสนอว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองได้ ข้อควรพินิจในประเด็นนี้จึงแสดงให้เห็นว่า การศึกษาเชิงโครงสร้างนิยมที่มุ่งศึกษาแต่ความสัมพันธ์ภายในตัวบทโดยมิได้ให้ความสำคัญกับบริบทนั้น ก็อาจจะทำให้ไม่เห็นแง่มุมบางประการที่อาจจะช่วยให้การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างมีคำอธิบายที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การที่ผู้ศึกษาเชิงโครงสร้างเชื่อว่า ด้านานปรัมปราจะสะท้อนให้เห็นปัญหาขัดแย้งแต่ไม่ได้แก้ปัญหาขัดแย้งที่กล่าวถึงไว้ในตำนานปรัมปรานั้นก็คงจะเป็นความคิดที่ตรงกันข้ามกับด้านานปรัมปราไทย ด้วยเหตุว่า ในการถ่ายทอดด้านานปรัมปราไทยนั้น พระสงฆ์ได้ชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นทางออกของความขัดแย้งในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนดังกล่าวจึงมีเรื่องราวเหล่านี้ปรากฏอยู่ในด้านานปรัมปราไทย

อนึ่ง การที่ด้านานปรัมปราไทยส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงคู่ของความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนานั้น นอกจากเป็นเพราะพระสงฆ์เป็นผู้เล่าแล้ว ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะผู้วิจัยพยายามศึกษาด้านานปรัมปราทั้งสังคมวัฒนธรรม ซึ่งก็ได้กล่าวแล้วว่าด้านานปรัมปราไทยที่รวบรวมได้ในแต่ละท้องถิ่นมีจำนวนที่แตกต่างกันมาก นำหนักของข้อมูลที่เรียกว่า “ด้านานปรัมปราไทย” ในงานวิจัยนี้จึงโน้มเอียงไปที่ด้านานปรัมปราของภาคเหนือและอีสานซึ่งมีด้านาน

ตำนานพระธาตุ พระพุทธรูป และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เมื่อการศึกษาเชิงโครงสร้างเน้นไปที่การศึกษาความคิดที่ปรากฏซ้ำ ๆ จึงอาจจะทำให้คู่ของความขัดแย้งระหว่างพุทธกับผีปรากฏชัดเจนมากกว่าคู่ความขัดแย้งอื่น ๆ ข้อจำกัดดังกล่าวนี้ ก็เป็นข้อควรพิจารณาอีกประการหนึ่งในงานวิจัยนี้

ประการที่สี่ วิธีการวิเคราะห์คู่ของความขัดแย้งหลักที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทยโดยศึกษาผ่านความคิดที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในตำนานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ อาจทำให้เราละเลยหรือมองข้ามคู่ตรงข้ามย่อย ๆ บางคู่ที่ไม่ได้มีการปรากฏซ้ำมากนัก แต่กลับมีความหมายสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรม เช่นความขัดแย้งระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏใน ตำนานพระพุทธรูปบาทบัวบก ซึ่งมีเนื้อหาเล่าถึงการต่อสู้ระหว่างพระอิศวรผู้เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์กับพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพระยานาคชื่อสุวรรณนาค ที่สุดท้ายแล้วพระอิศวรก็สามารถเอาชนะได้ สุวรรณนาจึงต้องมานอนน้อมพระองค์ หรือใน ตำนานเพลงสาธุการ ก็มีเรื่องราวเล่าว่าพระอิศวรทำพระพุทธรูปเจ้าประลองฤทธิ์ด้วยวิธีซ่อนหา สุดท้ายพระพุทธรูปเจ้าเอาชนะพระอิศวรได้ พระอิศวรจึงละทิฐิฐานะนาคนตรีมาบรรเลงเพลงสาธุการถวายพระพุทธรูป³ นอกจากนี้ยังมีความขัดแย้งระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาอิสลามอีกด้วย ดังใน ตำนานพระพุทธรูปวัดสักขี ของภาคใต้ที่เล่าถึงนางพุดดีที่ยอมฆ่าตัวตายแต่ไม่ยอมเป็นเมียของคนต่างศาสนา เมื่อนางตายแล้วจึงมีอาสนะและพระพุทธรูปเกิดขึ้นทับหลุมศพของนาง เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาเชิงโครงสร้างที่มุ่งค้นหาสิ่งที่เป็นหลักหรือเป็นแก่นของความคิดผ่านการปรากฏซ้ำ ๆ จึงอาจก่อให้เกิดความรู้สึกว่า วิธีการศึกษานี้ยังไม่สามารถครอบคลุมข้อมูลทั้งหมดได้เช่นกัน จึงถือเป็นข้อควรพิจารณาอีกประการหนึ่ง

แม้การศึกษาตำนานปรัมปราไทยในเชิงโครงสร้างจะมีข้อควรพิจารณาในหลายประการก็ตาม แต่ผลของการศึกษาก็ทำให้เห็นได้ว่า นอกจากการศึกษาเชิงโครงสร้างจะช่วยให้เราเข้าใจมูลเหตุในการหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาของบรรพชนไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ช่วยทำให้เราเข้าใจสังคมไทยที่มีลักษณะของสังคมแห่งการประนีประนอมซึ่งสอดคล้องกับการประนีประนอมที่วิเคราะห์ได้จากโครงสร้างของตำนานปรัมปราไทย และช่วยให้เราประจักษ์ในคุณค่าของตำนานปรัมปราไทยในฐานะข้อมูลทางคติชนวิทยาที่บันทึกทัศนคติของบรรพชนไทยแล้ว ในอีกแง่มุมหนึ่งพบปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยที่วิเคราะห์ได้ก็สะท้อนให้เห็นว่า การนำวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างซึ่งเป็นวิธีการศึกษาแบบตะวันตกมาปรับใช้ในการวิเคราะห์ตำนานปรัมปราไทยมี

³ ดูรายละเอียดใน ส.พลายน้อย. เทวนิยาย. กรุงเทพฯ: บารุงสาส์น, 2519. หน้า 76-78.

คุณูปการต่อการศึกษาศึกษาทางคติชนวิทยาของไทย ด้วยทำให้เห็นว่า ในระดับที่เป็นสากล (universal) นั้น ข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราไทยก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามหรือระบบคิดแบบเป็นคู่ ซึ่งเลวี-สเตราส์เห็นว่าเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราในทุกสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้ ในระดับที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม (cultural specific) การวิจัยนี้ก็ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คู่ของความขัดแย้งในสังคมวัฒนธรรมไทยสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในเรื่องการเลือกรับนับถือศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไท ดังนั้น หากเปรียบเทียบกับการศึกษาของเลวี-สเตราส์ที่วิเคราะห์ได้ว่า คู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียนเป็นคู่ตรงข้ามระหว่าง “ธรรมชาติ” กับ “วัฒนธรรม” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในใจของบรรพชนอเมริกันอินเดียนที่ต้องปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตจากที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาเป็นการดำเนินชีวิตอย่างมีวัฒนธรรมมากขึ้น ก็ จะเห็นได้ว่าคู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทยซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามระหว่าง “ความขัดแย้ง” กับ “การประนีประนอม” “ผี” กับ “พุทธ” “คนกลุ่มเดียวกัน” กับ “คนต่างกลุ่ม” ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยอันเป็นผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตที่เกิดขึ้นจากการที่พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนไทยและการที่ผู้คนที่ย้ายมาอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มีหลากหลายชาติพันธุ์ขึ้นและเกิดความขัดแย้งกันนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยต้องการให้เกิดทัศนนะว่า เราจะสามารถเข้าใจตำนานปรัมปราไทยได้ก็ต่อเมื่อศึกษาโดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบโครงสร้างนิยมเท่านั้น หรือไม่ต้องการให้เห็นว่าระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามจะสามารถนำมาอธิบายตำนานปรัมปราไทยได้อย่างครอบคลุมในทุกแง่มุม หากแต่ต้องการให้งานวิจัยนี้เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะขยายมุมมองในการศึกษาด้านปรัมปราไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเป็นวิธีการศึกษาที่แตกต่างไปจากการศึกษาด้านปรัมปราไทยในแง่มุมต่าง ๆ เท่าที่ผ่านมา ที่แต่เดิมนั้นข้อมูลประเภทตำนานปรัมปรามักถูกนำมาศึกษาในเชิงวรรณกรรม โดยเน้นการปริวรรต ศึกษาอักษรวิธี เนื้อหา จันท์ลักษณะ ถ้อยคำสำนวน คุณค่าเชิงวรรณศิลป์และเชิงสังคม ความเกี่ยวข้องกับตำนานประวัติศาสตร์ โครงสร้างการเขียน และภาพสะท้อนของสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม อันเป็นการศึกษาจากตัวบทหลายลักษณะเป็นสำคัญ หรือถูกนำมาศึกษาในเชิงคติชนวิทยา-มานุษยวิทยา ซึ่งมักศึกษาโดยมุ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำนานปรัมปรา กลุ่มชน ความเชื่อ และพิธีกรรม โดยเป็นการศึกษาด้านปรัมปราเฉพาะเรื่อง เช่น เรื่องเกี่ยวกับแดน ภูผะฮ่าฮะ หรือเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น เรื่องของนาคที่ปรากฏในตำนานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนศึกษาด้านปรัมปราประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่น ตำนานสร้างโลก ตำนานข้าว ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส อันเป็นการศึกษาที่เจาะลึกลงไปข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราไทยเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งจากบรรดาตำนานปรัมปราซึ่งมีอยู่มากมายในสังคมวัฒนธรรมของเรา

แต่งงานวิจัยนี้ เป็นความพยายามที่จะศึกษาด้านานปรัมปราไทยในภาพรวมเพื่อวิเคราะห์ว่า ด้านานปรัมปราแต่ละเรื่องแต่ละประเภทยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร และสะท้อนให้เห็นสารสำคัญที่ส่งผ่านมาจากบรรพชนไทยในเรื่องใด ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงอาจช่วยให้การศึกษาด้านานปรัมปราไทยในแง่มุมต่าง ๆ เท่าที่ผ่านมา มีประเด็นที่จะสามารถนำมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้ อันจะเป็นการช่วยเติมเต็มให้เห็นว่าผลการวิเคราะห์ในแง่มุมต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้นอาจสามารถนำมาเชื่อมโยงกับสารสำคัญในเรื่องของความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความเชื่อทางศาสนา และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ได้ในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าใจข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภทด้านานปรัมปราในสังคมวัฒนธรรมไทยของเราได้ชัดเจนยิ่งขึ้นและนำไปสู่การประจักษ์ในคุณค่าของข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภทนี้ร่วมกันได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์โดยมุ่งเน้นไปที่ ด้านานปรัมปราที่อธิบายธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ด้านานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมหรือเมืองโบราณ และ ด้านานปรัมปราที่อธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท เป็นสำคัญ ส่วน ด้านานปรัมปราที่อธิบายประเพณีพิธีกรรม นั้น ยังมีข้อมูลอีกเป็นจำนวนมากและหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น และยังมีทั้งที่เป็นประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ ผู้ที่สนใจจึงอาจจะศึกษารวบรวมไว้ให้เป็นคลังข้อมูลของด้านานปรัมปราอีกประเภทหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมไทย-ไท โดยอาจวิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะร่วมและความหลากหลายของด้านานปรัมปราประเภทนี้

ด้านานปรัมปรายังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม การศึกษาด้านานปรัมปราเฉพาะเรื่องที่สัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ทางคติชนวิทยาในด้านนี้ นอกจากนี้ ด้านานปรัมปราไทยจำนวนมากยังมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมชาดก พุทธประวัติ ตลอดจนวรรณคดีไทยและวรรณคดีท้องถิ่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างด้านานปรัมปรากับวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างด้านานปรัมปราซึ่งเป็นวิธีการแรกเริ่มในการบันทึกเรื่องราวของมนุษย์ที่เชื่อว่ามีมาก่อนการบันทึกประวัติศาสตร์กับวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นในยุคหลัง ตลอดจนทำให้เห็นแง่มุมที่วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ถูกรับรู้ในฐานะที่เป็นด้านานปรัมปรา อันจะเป็นการขยายพรมแดนของความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของด้านานปรัมปรากับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ในสังคมวัฒนธรรมไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น